

momenten. Wat volgde was een reeks gezagscrises die uitmondde in het begin van een heuse regering door een representatief lichaam: de eerste onafhankelijke Statenvergadering der opstandige gewesten Holland en Zeeland in 1572. Vier jaar later, bij de Pacificatie van Gent, was dit klimaat van gezagscrises tussen vorst en Staten-Generaal nog geenszins verbeterd. Koenigsberger ziet pas vanaf het begin van de jaren tachtig, wanneer de deling tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden zich duidelijk begint af te tekenen, ontwikkelingen in de richting van een stabielere verhouding tussen beide partijen. In het Zuiden gaan de vorst en zijn soevereiniteit overheersen en worden de Staten-Generaal op den duur buiten spel gezet. In het Noorden helpt de 'fatwa' (de term wordt inderdaad, mijns inziens wel erg anachronistisch, door Koenigsberger gebruikt, 295) van Filips II om Oranje vogelvrij te verklaren en te laten vermoorden niet echt. Filips II wordt verlaten en vervolgens vestigen de Staten-Generaal er hun eigenaardig bewind dat het, zoals bekend met ups en downs, tot het einde van de achttiende eeuw zou uithouden.

Het is jammer dat de auteur kennelijk niet meer kennis heeft kunnen nemen van sommige recente bijdragen aan de geschiedenis van het tijdvak. Zo ontbreken de voortreffelijke boeken van F. Postma over Viglius. Waren die gelezen, dan had Koenigsberger ongetwijfeld een aantal accenten anders gezet. Maar toch: de auteur heeft een zeer rijk boek geschreven dat de fricties tussen het verlangen naar macht en het verlangen naar vrijheid bij vorst en Staten-Generaal terecht tot 'Leitmotiv' heeft verheven. Zijn interpretaties en commentaren zijn daarbij altijd zeer de moeite waard en zetten aan tot nadenken. De opdracht van het boek aan het Europees Parlement is niet voor niets: de huidige verhouding tussen overheidsgezag, vertegenwoordigende lichamen en volk kan er alleen maar baat bij hebben wanneer het historisch perspectief niet geheel naar de achtergrond verdwijnt. De recensent heeft er bovendien met instemming kennis van genomen dat Koenigsberger zijn vakbroeders enige aspecten van de libretti van *Così fan tutte* en *Le nozze di Figaro* ter lering voorhoudt (229, 339).

M. E. H. N. Mout

W. Thomas, *In de klauwen van de inquisitie. Europese protestanten in Spanje, 1517-1648* (Amsterdam: Amsterdam university press, 2003, 448 blz., €27,-, ISBN 90 5356 499 3).

In de klauwen van de inquisitie is het eerste boek over het protestantisme in Spanje in de Nederlandse taal sinds dominee Maximiliaan Frederik van Lennep in 1901 zijn *De hervorming in Spanje in de zestiende eeuw* publiceerde. Daarmee is meteen duidelijk dat het boek een belangrijk hiaat opvult in de Nederlandse bibliotheken. Daar waar het boek van Van Lennep — overigens pas in 1984 — in een Spaanse vertaling is uitgegeven, is het boek van Thomas juist een vertaling en bovendien tegelijkertijd een verkorte versie van zijn lijvige Spaanstalige dissertatie, in 1999 verdedigd aan de universiteit van Leuven. Wie echt alle details wil weten, lijkt dus naar Leuven te moeten afreizen om daar dit ongepubliceerde proefschrift te raadplegen. Er bestaat echter een alternatief, dat vreemd genoeg niet in dit boek staat vermeld. In 2001 publiceerde de auteur namelijk twee stevige boeken in het Spaans op basis van zijn proefschrift. Het gaat hier om *Los protestantes y la inquisición en España en tiempos de Reforma y Contrarreforma* en om *La represión del protestantismo en España 1517-1648*, beide uitgegeven door Leuven university press. Opvallend is dat er in het Spaans gekozen is voor zeer neutrale titels, terwijl het boek van Amsterdam university press uitpakt met *In de klauwen van de inquisitie*. Het roept herinneringen op aan Van Lennep, die zijn onderwerp omschreef als 'den

worstelstrijd, waarin onze Spaansche geloofsgenoten in de zestiende eeuw zijn ondergegaan.' Ik vermoed dat de 'Hollandse' uitgever heeft aangedrongen op een beter verkoopbare titel in de lijn van de vertrouwde Zwarte Legende.

De Nederlandse titel doet daarmee geen recht aan de conclusies van Werner Thomas. Hoewel hij geen verdediging van de Spaanse inquisitie voor ogen heeft gehad — de auteur houdt niet van oordelen maar van verduidelijken — is er in zijn boek wel sprake van een ontmythologisering van de inquisitie als het gevreesde instrument van de onderdrukking. In plaats van de mythe komt Thomas met een sociologische benadering van de ontwikkelingen. Veeleer dan slachtoffers van de inquisitie, waren de protestanten het slachtoffer van de Spaanse samenleving waarin de nationale en katholieke identiteit volledig samenvielen. De slachtoffers waren veelal buitenlanders die zich niet hielden aan de formele uitingen van het katholieke geloof. Als vreemdelingen waren zij bij voorbaat verdacht en afwijkend gedrag viel daardoor sneller op. Deze korte omschrijving van de conclusie doet echter geen recht aan het rijke en genuanceerde boek van Werner Thomas. De auteur is goed op de hoogte van de internationale literatuur en met zijn boek levert hij een essentiële bijdrage aan de studie van de Spaanse inquisitie en van de Europese moderne geschiedenis in zijn algemeenheid.

Het boek bestaat uit twee duidelijke delen. In het eerste deel vinden we een grotendeels chronologisch opgezette studie naar de mislukking van de Reformatie in Spanje en de bestrijding van het protestantisme. Vervolgens is er een thematisch opgezet gedeelte waarin achtereenvolgens de aangever, de beschuldigde en de zelfaangever worden belicht. Zo valt bijvoorbeeld op dat de periode 1559-1575 de meest agressieve is geweest. In deze jaren is bijna 80% van de doodstraffen tegen protestanten ten uitvoer gebracht, gemeten tegen de gehele periode 1517-1648. Het gaat voor deze periode van 130 jaar overigens om een totaal van 221 executies wegens protestantisme. Ook kwam meer dan de helft van het totale aantal buitenlandse protestanten in aanraking met de inquisitie in deze korte tijd tussen 1559 en 1575.

Thomas is als eerste onderzoeker in staat om met dit soort feitelijke gegevens naar buiten te komen. Het corpus van 3117 protestanten die tussen 1517 en 1648 zijn veroordeeld op beschuldiging van protestantisme is namelijk gebaseerd op al het nog bestaande bronnenmateriaal. Wel had ik van de auteur een inschatting verwacht van het mogelijke totale aantal gevallen, rekening houdend met het verlies aan bronnen. De Spaanse versie biedt hier overigens wel meer informatie over. Onder de ruim drieduizend bevinden zich 560 Spanjaarden, 1837 Fransen, 261 Britten, 213 Nederlanders, 87 Duitsers, 59 Italianen en verder nog kleine aantallen Portugezen, Polen, Zwitsers, en één Hongaar, één Griek, één Noor en één Deen. Van het opvallend grote aantal Fransen was het merendeel overigens afkomstig uit de streek rond de Pyreneeën. De omvangrijke database die bij het onderzoek gebruikt is, maakt het mogelijk om vele vragen aan het materiaal te stellen. Behalve de herkomst van de beschuldigten komen ook hun leeftijd, beroep, motivatie, integratie en geloofsbeleving aan bod. Daarnaast worden ook de aangevers bestudeerd, waarbij de belangrijkste conclusie is dat het bijna altijd gaat om Spaanse bekenden en niet om medewerkers van de inquisitie.

De procesdossiers leveren vaak korte biografietjes op die een zeer levendig beeld geven van zowel het leven als de belevingswereld van de beschuldigten. Enkele Nederlandse voorbeelden kunnen dit verduidelijken. Zo is er de uit Kleef afkomstige Hans Avontroot die steeds maar weer probeert om de Spaanse koningen tot het calvinisme te bekeren en uiteindelijk als bejaarde man in 1633 op de brandstapel eindigt. Of wat te denken van Carlos Robert uit Atrecht, die een leeg wijwatervaatje in het bijzijn van omstanders wilde vullen met zijn eigen urine: 'Toen hem werd gezegd dat hij een ketterij beging, antwoordde hij dat dat niet zo was, want hij urineerde slechts wijwater.' Ik had graag willen weten wat voor straf de inquisitie voor deze man in petto

had. Een boeiende ‘zelfaangever’ was de Fries Fiarco Sibrantes Degrote die als kapitein van een Staats oorlogsschip had meegedaan aan de verovering van Brazilië, maar uiteindelijk met vrouw en kinderen naar Spanje verhuisde, als bekeerd katholiek. De Brugse steenkapper Guillermo Flex had wellicht de meest bijzondere levensloop: met achttien jaar trad hij in Brugge in bij de capucijnen, vervolgens werkte hij in Marseille bij een calvinistische steenkapper, in Augsburg bij een lutherse meester en via Amsterdam kwam hij in Londen terecht bij een anglicaanse meester. Uiteindelijk vestigt hij zich in het katholieke Spanje. Mijn favoriete verhaal van de Delftse koopman Giraldo Delhoec valt echter alleen in de Spaanse editie te vinden.

Met *In de klauwen van de inquisitie* heeft Werner Thomas het definitieve boek geschreven over de bestrijding van het protestantisme in Spanje, in ieder geval voor de volgende honderd jaar.

Raymond Fagel

J. D. Tracy, *Emperor Charles V, impresario of war. Campaign strategy, international finance, and domestic politics* (Cambridge: Cambridge university press, 2002, xvi + 344 blz., €50,-, ISBN 0 521 81431 6).

In zijn boek *The Grand Strategy of Philip II* (1998; 2e verbeterde editie 2000) nam Geoffrey Parker een gecompliceerde tijdsbalk op waaruit bleek dat deze monarch slechts zes maanden lang niet in oorlog was geweest. Een dergelijke overmaat aan krijg is ook bij Filips' vader Karel V gemakkelijk vast te stellen. Inderdaad meent Tracy dat er nauwelijks één compleet vredesjaar te vinden is, tenminste indien alle Habsburgse bezittingen in ogenschouw worden genomen. Daar hij zich echter in zijn boek over Karel V als krijgshoofd concentreert op Castilië, Napels en de Nederlanden, onderscheidt hij decennia waarin deze drie gebieden wel of juist niet in krijgshandelingen waren betrokken, en die laatste worden dan als tijdperken van vrede beschouwd (109-110). Maar of het nu vrede was of oorlog, geld had de keizer altijd van zijn onderdanen nodig, als het niet was om zijn laatste veldtochten te land en ter zee af te betalen, dan toch om de volgende voor te bereiden. Zeker wanneer Karel V vond dat hij vanwege zijn eer en goede naam in eigen persoon als bevelhebber ten strijde moest trekken werd de behoefte aan geld enorm, zoals Tracy overtuigend weet aan te tonen.

Dit boek gaat dus over oorlogen van Karel V, de manier waarop die werden gefinancierd en de weerslag daarvan op de binnenlandse politieke situatie in de betreffende gebieden. Tracy kenschetst de keizer als een ‘impresario of war’. Dit doet hij om de semantisch reeds bezette term ‘enterpriser’ te vermijden (8 noot 16, waar Fritz met Otto Redlich wordt verward) en, neem ik aan, tevens om verre te blijven van de uitdrukking ‘warlord’, die nog pejoratiever klinkt dan het Nederlandse ‘krijgshoofd’. Uitgangspunt is het bestaan van een ‘grand strategy’ — het begrip werd door Parker in zijn bovengenoemde boek de vroegmoderne geschiedenis binnengevoerd. Het komt mij voor dat hiermee iets wordt bedoeld wat vroeger als ‘groot-machtspolitiek’ gecombineerd met ‘arcana imperii’ werd aangeduid. Ook in vroeger tijden braken de historici zich reeds het hoofd over de vraag of vroegmoderne vorsten een consistente machtspolitiek volgens een dieperliggend ‘grand plan’ wilden en konden voeren. Anders dan bij Filips II is er bij Karel V uiteraard geen sprake van uitsluitend ‘nationale’ (Spaanse) belangen die door een dergelijke ‘grand strategy’ werden gediend (22). Het is eigenlijk jammer dat Tracy niet in debat heeft kunnen treden met W. P. Blockmans, die in zijn beknopte biografie *Keizer Karel V 1500-1558. De utopie van het keizerschap* (Leuven-Amsterdam, 2000) zijn